

DE INLEVERING VAN NEDERLANDSE RADIOMERKEN IN WO II - DEEL 1

Gidi Verheijen

Mijn boek "Het radiotoestel in de Tweede Wereldoorlog" besteedt weliswaar aandacht aan de omvang van de inlevering van de diverse Nederlandse radiomerken, maar die bespreking is beperkt gehouden om het boek ook nog verteerbaar te laten zijn voor lezers zonder bijzondere belangstelling voor of detailkennis van radiotoestellen. In een reeks van artikelen in dit tijdschrift zal ik daarom niet alleen stilstaan bij de omvang van de ingeleverde radiomerken, maar ook, waar mogelijk, aangeven om welke types het daarbij ging en hoe die merken en types regionaal verspreid waren.

In 1943 moeten alle Nederlanders, op last van de Duitse bezetter, hun radiotoestel inleveren. Alleen een paar selecte groeperingen krijgen vrijstelling (. In totaal worden 825.000 toestellen ingeleverd. Maar niet iedereen voldoet aan de inleveringsplicht: minstens 300.000 stuks worden door de eigenaren achtergehouden.

Van de merktoestellen zijn 530.000 exemplaren van Nederlands fabrikaat. Daarnaast zijn er nog 165.000 ingeleverde "zelfbouw"-toestellen die ook grotendeels op Nederlandse bodem zijn gebouwd. Het restant van 130.000 toestellen is vrijwel geheel van Duits (voornamelijk Telefunken) en Belgisch fabrikaat (Radiobell, Siera en SBR).

merken	aantal	%
Philips	401.000	47,7
Erres	59.000	7,0
NSF	28.000	3,4
Waldorp	23.000	2,8
Megatron	4.800	0,6
Aetherkruiser	2.300	0,3
Crystalphone	2.150	0,3
Weco	2.100	0,2
Schaaper	1.400	0,2
Ridderhof en Van Dijk / Sinus	800	0,1
Okaphone	600	0,1
Ronofoon	550	0,1
Harophone	460	0,1
Die Haghe	370	0,0
NRW / Rumol	330	0,0
Akah	250	0,0
Unigro	220	0,0
Minimax	180	0,0
Mego	150	0,0
Sonora	150	0,0

Tabel 1: Nederlandse radiomerken waarvan in 1943 minstens 100 exemplaren zijn ingeleverd.

Tabel 1 toont alle Nederlandse radiomerken waarvan in 1943 minstens 100 stuks zijn ingeleverd. Hierbij is een correctie toegepast voor die gemeenten waarvan geen gegevens beschikbaar zijn of waarvan alleen maar het totaal aantal ingeleverde radiotoestellen bekend is.

Behalve de in de tabel gepresenteerde radiomerken zijn er nog

meer dan 30 merken waarvan minder dan 100 exemplaren zijn ingeleverd. Dat zijn vooral oudere merken die kort vóór of na 1930 onder druk van het expansieve Philips de productie van eigen toestellen gestaakt hebben, zoals de Goudsche Radio Industrie, Leo Smits, Tubantia en Verseveldt.

PHILIPS

Philips gaat niet onverwacht aan kop met ruim 400.000 toestellen (bijna de helft van het totaal aantal van 825.000 ingeleverde radio's). Het genoemde aantal is verdeeld over ongeveer 750 verschillende types. Van meer dan 300 types zijn slechts één of enkele exemplaren in de registers aangetroffen. Dat zijn o.a. exporttoestellen en toestellen die in buitenlandse Philipsvestigingen zijn gemaakt en die op een of andere manier in Nederland terecht zijn gekomen. En er zullen zeker ook niet bestaande types tussen zitten, bijvoorbeeld als gevolg van een foutieve aflezing van het typeplaatje op het toestel of een schrijffout bij het invullen van het register. Er lijkt in elk geval sprake van meer dan 500 verschillende types. Het zou te ver voeren al deze types hier nu te vermelden. Alleen de types waarvan minstens 1.000 stuks zijn ingeleverd laat ik in een

Meest ingeleverde Philips-types			
Type	Aantal	Type	Aantal
2514	28.000	620 /A/B	4.300
2534	23.000	655 /A/B/H/U/V/X	4.250
836 /A/C	21.000	752 /A/B/W	4.100
2511	17.000	680 /A/H/L	4.100
834 /A/B/C/H/R	13.000	735 /A/B/L	3.700
2531	12.000	V6A	3.400
461 /A/HU/U	12.000	206 /A	3.200
525 /A/HV/U	11.000	789 /A/X	3.050
470 /A/H/HU/U/X	10.500	2634	2.800
456 /A/AU/AV/H/R/U	10.500	796 /...../U	2.700
720 /A/AR/H	10.000	738 /A/B/C	2.650
695 /A/B/D/U	9.000	636 /A	2.400
667 /A	9.000	2502	2.300
736 /A/B	9.000	2601	2.250
634 /A/B/C	9.000	717A	2.000
830 /A/B/C/H/L	9.000	890A	1.950
529 /...../W	8.500	657 /A/B/U/V	1.900
820 /A/H	8.000	628 /A/B	1.750
480 /A/L	8.000	2537	1.600
630 /A/B/C/H	7.500	841 /A	1.600
518 /...../V	6.500	855 /A/X	1.600
824 /A	6.000	640 /A	1.450
650 /A	6.000	522 /A/U	1.150
2501	5.500	697 /B/BV/V	1.150
2503	5.500	815 /A/HU/U/X	1.100
730 /A/B	5.200	696 A/B	1.100
535 /A/U	4.900	627 /B	1.100
750 /A	4.800	753 /...../HX	1.050
638 /A/B/U	4.700	536 /A	1.000
932 /A	4.700	203 U/V/W	1.000
826 /A	4.400		

Tabel 2: Philips-types waarvan in 1943 minstens 1000 stuks zijn ingeleverd.

tabel zien. Bij de inschrijving in de registers is niet altijd de letter vermeld die aangeeft of het een wisselstroomtoestel (A) of een universeeltoestel (U) betreft. Zo komt behalve de aanduiding 525A en 525U ook kortweg de aanduiding 525 voor. En ook de letteraanduidingen voor batterijtypes (B) en types met trilleromvormer (X) zijn niet altijd genoteerd. Om die reden zijn alle types met een gemeenschappelijk nummer in de tabel samengevoegd.

Het toestel 2514 (uit 1928) spant de kroon met de meeste ingeleverde exemplaren: 28.000 stuks. Van dit model zijn ook maar liefst 250.000 stuks gefabriceerd. Juist omdat het zo'n oud model was, hadden de Duitsers er weinig belangstelling voor en zijn de toestellen na de bevrijding ook in grote aantallen weer aan de eigenaren teruggegeven, voor zover ze tenminste niet geplunderd of door oorlogshandelingen vernietigd waren.

De getallen in de tabel geven waarschijnlijk een redelijke indruk van de verhouding waarin de toestellen ten tijde van de inlevering in 1943 bij de Nederlandse bevolking aanwezig waren. Een exact beeld zal het zeker niet zijn, want uit een analyse van de beschikbare gegevens blijkt, dat oudere toestellen in ruimere mate aangeboden zijn, terwijl met name de jongere en waardevollere toestellen zijn achtergehouden. Uitspraken over de verhoudingen die gelden voor de aanwezigheid van toestellen onmiddellijk na de bevrijding zijn uitermate speculatief. Er is immers geen nauwkeurig detailbeeld op type-niveau beschikbaar van de toestellen die zijn achtergehouden, afgevoerd of teruggegeven. En uitspraken over de verhoudingen die gelden voor hedendaagse verzamelingen zijn natuurlijk nog speculatiever. Kwalitatieve uitspraken zijn echter wel mogelijk. Een toestel dat in 1943 uitermate zeldzaam was zal dat vandaag de dag zeker ook nog zijn en verwacht mag worden dat toestellen die in 1943 in grote hoeveelheden zijn ingeleverd in hedendaagse verzamelingen nog op ruime schaal zullen voorkomen.

Figuur 1: Philips 820A, 5-lamps toestel uit 1931/1932. Van dit type zijn in 1943 8.000 stuks ingeleverd. (foto auteur, collectie Radiotron)

Philipstoestellen kwamen over het hele land verspreid voor. In bijna alle gemeenten was ongeveer de helft van de ingeleverde toestellen van het merk Philips. Alleen in een aantal kleinere gemeenten waar een radiohandelaar als vertegenwoordiger voor een ander merk optrad was het aandeel Philips lager. Het hoogste percentage Philipstoestellen (76%) werd gevonden in het onder de rook van Eindhoven liggende Geldrop. Ellewoutsdijk (Z) scoorde met 23% het laagst. Hier speelt mee dat, om niet opgehelderde redenen, de merken Erres, NSF en

Nora relatief sterk vertegenwoordigd waren. Het gewicht van het laatste getal moet overigens niet overschat worden. Ellewoutsdijk telde destijds slechts ruim 500 inwoners, die samen 67 radio's inleverden.

Diverse keren werden toestellen in de registers ingeschreven met de merknaam "Philips" of met de omschrijving "Philips licentie", terwijl duidelijk sprake was van een toestel van een ander merk (zoals Siera of NSF). Waar mogelijk is bij de verwerking van de verzamelde gegevens hiervoor gecorrigeerd.

Na de bevrijding gaan gemeenten op zoek naar eigenaren van achtergebleven toestellen, waarvan alleen de serienummers bekend zijn. Ze vragen Philips om inlichtingen, maar krijgen als antwoord dat Philips tijdens de oorlog de serienummeradministratie heeft vernietigd om te voorkomen dat deze in handen van de Duitsers zou vallen. Aan de hand van in de inleveringregisters nog aanwezige serienummers zou deze administratie deels gereconstrueerd kunnen worden. De auteur heeft zich, gezien het grote aantal ingeleverde Philipstoestellen, (nog) niet aan deze klus gewaagd.

ERRES, NSF, WALDORP EN AETHERKRUISER

Voor de "kleinere" Nederlandse merken Erres, NSF, Waldorp en Aetherkruiser heb ik, met name op basis van de gegevens in inleveringsregisters, wel een serienummeradministratie aangelegd met in totaal ongeveer 12.000 nummers. Het resultaat levert veel interessante informatie en aanknopingspunten voor verder onderzoek op. Dat is mede de reden dat ik de geschiedenis van de inlevering van deze radiomerken in aparte artikelen zal behandelen.

MEGATRON

Megatron is bij de meeste verzamelaars een weinig bekend merk. Het wordt ook maar nauwelijks in verzamelingen aangetroffen. Toch stond het merk met 5.000 exemplaren op de vijfde plaats van de Nederlands merken bij de inlevering in 1943. Veelzeggend is het feit dat het merk niet is opgenomen in Staleman's "Technisch commercieel radio vademecum" en evenmin in de lijst van ruim 500 Nederlandse radiomerken

Figuur 2: Megatron type 238 (Merel)

in de databank van het virtuele museum Radiomuseum.org. Zelfs in de trefwoordenlijst van het RHT komt het merk niet voor!

Dat zal overigens wel veranderen, want in de serie van Peter den Boer over de diverse lampenmerken is het radiomerk Megatron intussen aan de orde gekomen. Hij beschrijft dat Megatron Radio in 1934 (Hilversum) werd opgericht, een jaar later omgedoopt in Radiolampenfabriek Megatron en vervolgens in Lampenfabriek Megatron. Die naam dekte ook beter de lading, want de belangrijkste activiteiten waren de levering van (geïmporteerde) radiolampen en andere radioartikelen, waarvan vooral de spoelstellen bij verzamelaars bekend zijn. Behalve onderdelen leverde Megatron ook bouwschema's voor radio's, waarin vooral Megatrononderdelen werden toegepast. In 1937 ging de NV Lampenfabriek Megatron failliet, maar maakte in datzelfde jaar een doorstart, waarbij het bedrijf verplaatst werd naar het gebouw van Thermion in Lent en omgedoopt in NV Megatron. Megatron richtte zich toen niet alleen op de productie en verkoop van radio-onderdelen, maar bracht ook weer radiotoestellen op de markt.

In 1938 was Megatron opnieuw slachtoffer van een faillissement. Toch kwam Megatron weer terug, want er zijn radiotoestellen bekend van ver na de faillissementsdatum.

In de inleveringregisters van 1943 is bij Megatrontoestellen meestal geen typenummer vermeld of een slechts weinig zeggende code. In Roosendaal en Emmen duiken echter toestellen op met een duidelijke typeaanduiding, zoals het type 236A, 236B en 336A. Dit zijn resp. tweekrings- en driekrings-toestellen, die dateren uit 1936-1937 (de Hilversumse periode van Megatron). In Emmen zijn verder ook de modellen Merel (type 238), Lijster en Leeuwerik (type 338) aangetroffen uit de Lentse periode.

Mogelijk zijn onder de naam Megatron ook toestellen in registers ingeschreven, die geen fabriekstoestellen waren, maar projecten op basis van Megatronbouwschema's of zelfbouwtoestellen met opvallend aanwezige Megatron onderdelen. Zo zijn de Megatron spoelstellen vaak op een in het oog springende manier voorzien van de naam Megatron.

Het merk Megatron was bij de inlevering in 1943 het meest vertegenwoordigd in de provincies Overijssel en Gelderland. Voor zover de beschikbare informatie reikt, is Hengelo recordhouder met 255 ingeleverde toestellen, gevolgd door Arnhem en Emmen met elk 68 stuks. Lent ligt tegen Nijmegen en mogelijk zijn in die stad ook veel toestellen ingeleverd.

Figuur 3: Crystalphone Junior uit 1928. (foto auteur, collectie Frans Driesens)

Van Nijmegen ontbreken helaas de inleveringregisters (alleen het totaal aantal ingeleverde radiotoestellen is bekend).

CRYSTALPHONE

Crystalphone is het merk van de Haagse firma De Brey. Aanvankelijk bracht deze firma in Nederland ontworpen en gebouwde toestellen in de handel. In latere jaren werden Körting toestellen onder de naam Crystalphone verkocht.

Het merendeel van de ingeleverde Crystalphone toestellen is niet gespecificeerd. Voor zover dat wel het geval is, springen enkele types uit de jaren twintig eruit (Junior en 4/A/W) en verder de Körting toestellen in een Crystalphone jasje, zoals de naar componisten genoemde modellen (Bach, Brahms, Händel, etc.) uit de tweede helft van de jaren dertig.

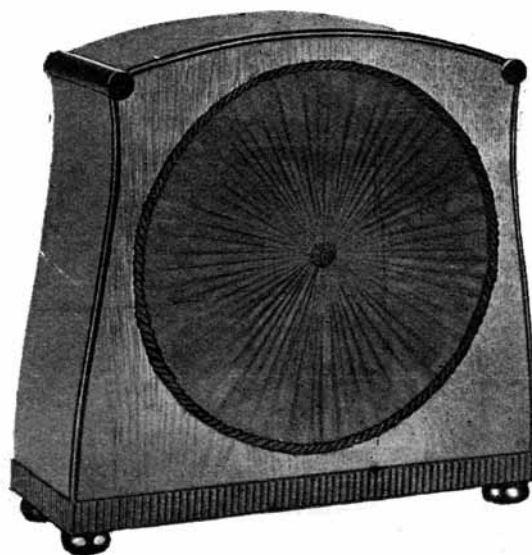
Het merk wordt in alle provincies ingeleverd, maar met een sterke aanwezigheid in Overijssel en Gelderland. Breda valt op met meer dan 80 ingeleverde Crystalphone radio's.

Crystalphone en enkele andere van de hierna te bespreken merken zijn wel opgenomen in de "inruilboekjes" die de radiotechnicus op het inleveringbureau voor de waardebeoordeling van de ingeleverde toestellen gebruikte, maar ontbreken (net als Megatron) in Staleman's "Technisch commercieel radio vademecum".

Adresgegevens en andere informatie over Crystalphone en andere hierna te bespreken radiomerken zijn te vinden in het boek van Frans Driesens.

REFERENTIES

1. Gidi Verheijen, "Het radiotoestel in de Tweede Wereldoorlog", 29 maart 2009
2. Peter den Boer, "De geschiedenis van de merken Megatron, Thermion, Rectron, Franklin Asuna en Triotron", deel 1, RHT jrg. 32, nr. 2, pag. 83 (juni 2009)
3. F.J.J. Driesens, "Opkomst van de Nederlandse Radio-Industrie", mei 2002

Weco-luidspreker type B.

Vrij zwevende membraan, resonantie klankbodem en enkelwerkend magneet-systeem.
2000 Ohm, luxe uitvoering

Prijs f 45.-